

Den nya

Fritänkaren

alternativ oberoende kulturtidskrift
för mest litteratur, musik och film.

Nr. 49 Augusti 1996

Fjärde årgångens nummer 10.

Innehåll i detta nummer:

Om att skriva brev	2
WES och Internet	3
Apologi för celibatet	3
Varning för "Livets Ord"	4
John Bede om Shakespeare och kung Arthur	4
Anthony Burgess' inlägg i debatten	6
Dietrich Fischer-Dieskau om Wagner och Nietzsche	8
Claudio Monteverdis stora kris	9
Paradisresan, del 1	10
Haveriresan, del 2 och avslutning	12
De sista Sandöbolagisterna	13
En ovanlig recension av "Seven"	15
Andra filmer (främst "Othello")	16
Nya Himalayaturer, del 8: Den långa vägen till Darjeeling	18
Hur Tibetresan blev en enda stor röra	19
J.B.Westerbergs analys (med genmäle)	21
Konferens med "Läs och Res"	23
Letnany-förlagets utgivning i höst	24

I detta nummer fortsättes Shakespeare- och Wagnerdebatterna

Filmkapitlet är extra långt denna gång, och även Finland har fått extra stort utrymme. Emellertid tas priset av Tibet-debatten med en utförlig utläggning av alla sommarens Tibet-kriser.

Bruno har nu definitivt tagit över efter Hugo.

Redaktionsslut i detta nummer: 19.8.1996

Nästa nummer väntas utkomma i oktober 1996 före Bokmässan.

Detta är Letnany-förlagets tolfte publikation.

Copyright © Letnany-förlaget

Om att skriva brev

Följande viktiga notis dök upp i en oansenlig spalt i Göteborgs-Posten:

"Att det är vanligt i Sverige att inte besvara brev har jag vetat i många år, men enligt G. Krantz på 'Fria ord' den 25 juni svarar man inte ens på Fax! Han frågar: "Finns det några sociala eller kulturella förklaringar till oviljan att besvara brev eller Fax?"

Jo, nog finns det kulturella förklaringar, fast det rör sig om en negativ *okultur* i stället för en positiv kultur. Som sekreterare i ett internationellt språknätverk skriver jag varje år hundratals brev som till övervägande del är snarare privat- än affärsbrev. Från USA får jag så gott som alltid svar när jag framställer en fråga eller en begäran. Även när jag har vänt mig till fel person eller företag kommer i regel ett artig brev, ofta med en hänvisning eller ett gott råd. Detta är något man lär sig i amerikanska skolor: "Ladies och gentlemen svarar på brev - andra *skall* göra det."

Ett liknande bemötande kan jag räkna med från Storbritannien. Med andra länder är det si och så - dock sällan så illa som i Sverige.

Många delar också med mig den erfarenheten att svenska universitetsakademiker, journalister osv. aldrig hör av sig när man har berömt en bok eller en artikel och sänt värdefull information (eventuellt en bok) som bevis på uppskattning och tacksamhet. I de flesta länder som jag har kontakt med betraktas det som *elementärt folkvett* att tacka per brev för gåvor och tjänster.

Vad beror denna allmänna svenska brev-okultur på, dvs. att man inte svarar på brev eller skriver tackbrev?

Mer och mer blir jag övertygad om att förklaringen - roten till det onda - kan uttryckas med ett orientaliskt talesätt (som jag också har hört i Ryssland): *Fiskens huvud ruttnar först!* Det syftar på att "dom däruppe" är huvudansvariga för moralisk rutenhet i ett land.

Vad brevskrivande beträffar utgörs "fiskens huvud" här av akademiker - i stort sett *den utbildningsmässiga eliten* i Sverige. De har helt enkelt skyldighet att vara ett gott föredöme för alla andra - men är det inte.

I en av mina böcker har jag citerat österrikaren Karl Kraus' ord: "Språkförfall är ett tecken på samhälls- och kulturförfall". Jag går inte så långt i fråga om brev-okulturen i Sverige, men jag påstår att *brevförfall är ett tecken på kulturförfall*.

Det kan knappast råda någon tvekan om vilka som bär huvudansvaret. Jag vägrar att acceptera sådana undanflykter som "vi kan inte göra något åt saken - det är den allmänna tidsandan".

- Erik V. Gunnemark."

Detta intressanta inlägg påminner en om hur det gick till på vissa arbetsplatser i ens förflutna. Särskilt minns man en socialistisk arbetsgivare som alltid tjatade det goda rådet: "Vad du än gör, så skriv aldrig brev. Det som en gång är skrivet kan du aldrig ta tillbaka, och det finns alltid någon som kan använda det emot dig." Icke desto mindre skrev jag brev, då det var det enda sättet att gå till rätta med missförhållanden på arbetsplatsen - med den påföljd att jag fick sparken.

Kanske att vi här har något av en förklaring till brevförfallet i Sverige - under den socialistiska tiden ansågs det farligt att sticka upp hakan, att läsa böcker ansågs farligt då man därmed riskerade att börja tänka själv, och att över huvud taget vara litterär och skriva brev och stava rätt och ägna sig åt välskrivning blev synonymt med överklasslater och bildningshögfärd.

Detta är kanske den värsta biten av det socialistiska arvet - att fruktan för myndigheter tilläts gå så långt att det gick ut över kulturutövandet, den andliga odlingen och allt som var "fint". Tage Danielsson benämnde detta svenska fenomen som "respekt för övermakten".

WES och Internet

WES befattar sig inte med Internet. Den främsta anledningen är det missbruk som Internet belastas med : där offentliggörs 90% trams och nonsens. Många ser Internet som det perfekta propagandamedlet och utnyttjar det hämningslöst och sanslöst. WES arbetar uteslutande på gräsrotsnivå och finner kontakten med vanliga levande människor oändligt väsentligare än all information på Internet. Dock kan WES ibland utfärda kommunikéer som vem som vill får lägga ut på Internet, och detta är i så fall angivet i dem.

Det största argumentet för att WES inte vill befatta sig med Internet är emellertid mera exotiskt. WES menar, att det finns en högre andlig form av Internet, som är vida mer betydelsefull och angelägen att stå i kontakt med, än det materiella Internet. Detta är en sorts allmän andlig medvetenhet på ett högre plan som alla tänkande människor kan nå insikt i och ta del av, en sorts telepatisk hjärntrust, som bara existerar och fungerar på sanningens grund. Här, menar WES, ligger allt i öppen dager som hela mänskligheten behöver veta om mänskligheten, och dess material består egentligen bara av självklarheter och "*logical conjecture*".

Vem behöver Internet som har tillgång till sådant?

Apologi för celibatet

Den kritiska synpunkten har inkommit till Fritänkaren apropå vissa buddhistiska artiklar, att klostrens celibatstvång i såväl buddhismen som i katolska kyrkan måste betraktas som onaturligt och omänskligt. Detta är en intressant synpunkt.

Då därmed celibatet, dess vettighet och dess berättigande angrips, måste vi försöka försvara det.

Det första till hands liggande försvaret ligger i Dalai Lamas ord. När han i en intervju tillfrågades om hur han tänkte sig en eventuell lösning på problemet världens befolkningsexplosion med dess hot mot miljö, ekosystem och hela naturen, hade han genast sitt självklara svar färdigt: "Låt fler människor bli munkar och nunnor!"

En som var väl förtrogen med ämnets kinkighet var Jesus, som enligt Matteus 19:12 sade: "Visserligen finnas somliga, som genom födelsen alltifrån moderlivet är oskickliga till äktenskap, andra åter som av människor har gjorts oskickliga därtill, men så finns det även somliga," etc.

Medfödd impotens är ett känsligt ämne som ingen som lider av det vill diskutera. Ett sådant medfött aber kan numera i regel opereras och avlägsnas, men frågan är, om det inte ibland kan vara någon mening med att vara född sexuellt reducerad. Det finns till exempel män som inte kan få erektion utan att det gör förbaskat ont, och för dem är all sexualitet synonymt med pina och lidande. Andra har av andra människor "gjorts oskickliga till äktenskap", och i sådana fall föreligger vanligen traumata att bearbeta, om de alls går att behandla. Sedan finns det fall som kung Ludvig XVI av Frankrike, en enkel man och så långt ifrån en macho-typ som man kan komma. Han tvingades till

äktenskap för att han var kung, han tvingades till operationsbordet så att han skulle kunna avla barn, han påtvingades hela den franska revolutionen för främst den slösaktiga Marie Antoinettes skull, och slutligen tvingades han till giljotinen fastän han inte hade gjort något ont i hela sitt liv utan tvärtom alltid bara lytt andras viljor. Även hans barn och hustru mördades. Där hade det kanske varit lyckligare om han aldrig hade gift sig och Marie Antoinette fått stanna i Österrike.

Det finns många exempel på olyckligt gifta som tvingades till äktenskap genom andras viljor och som hade mått bättre och blivit lyckligare som ogifta. För sådana, måste Fritänkaren hävda, måste celibatet framstå som en helt naturlig och mänsklig lösning.

Varning för "Livets Ord"

Detta är en sann historia. Det var en gammal hederlig och mycket sympatisk polisman, vars fru dog. Som sitt enda sällskap hade han sedan sin katt. Genom en olycklig tilldragelse råkade han sedan köra ihjäl katten. Detta gjorde honom mycket deprimerad, då det gav honom svåra skuldkänslor. En god vän rådde honom då att söka kontakt med "Livets Ord", vilket han gjorde. Han öppnade sitt hjärta för deras kändaste ledare och bekände hela sin hjärtesorg och sina mycket svåra skuldkänslor efter sin fru och katten. Ledaren fastslog genast sin obevekliga diagnos och sade hårt till honom: "Du har djävulen inom dig!" i hopp om att få kunna frälsa polismannen. Men denne blev bara ännu mer bedrövad, gick därifrån, gick hem och sköt sig till döds.

"Livets Ord" är inte den enda moderna religion som ställer förhastade diagnoser. Dock är "Livets Ord" säkert en av de allra mest ansvarslösa, i synnerhet som den vågar utge sig för att stödja sig på kristendomen och Bibeln, vilket dock som bekant även "Jehovas Vittnen" och "Mormonerna" utger sig för att göra.

John Bede om Shakespeare och kung Arthur

"Derry, juli 1996.

Käre Christian, Utan att lyckas, skall jag ändå på din fina svenska försöka skriva ett svar på alla dina frågor.

1. Kung Arthur. T.H.White's fyra romaner är inte seriösa. De är underhållande som Wodehouse, men man transformerar inte Arthurkrönikan till ett skämt. T.H.White är inte utan fördelar, men han har missförstått hela ämnet totalt och vanskapat det.

Marion Bradleys roman är i stället desto mera seriös och kanske den som ansträngt sig för att komma närmast sanningen av alla försök som har gjorts. "Prins Valiant" är den ytligaste av alla Arthurkrönikor, men den är den bäst tecknade av alla serier som har gjorts.

Marion Bradleys placering av Arthursagan på 400-talet kan vara riktig. Självt har jag hellre placerat skeendet utanför tiden, då för mig Arthursagan är en tidlös manifestation av det eviga politiska problemet - omöjligheten att i praktiken genomföra ett ideal. Prosaiskt nog är den troliga historiska upprinnelsen till Arthursagornas politiska problematik - det tragiska regimidealet - kejsar Fredrik II:s hov i Palermo på 1200-talet. Denna kejsare hade bland annat det gemensamt med kung Arthur att han enligt legenden skulle komma en gång tillbaka och regera igen.

2. Shakespeare. Den intressanta teorins säkraste grundstomme är att Shakespeare och Stanley hade mycket gemensamt. Earl Stanley kan ha stått modell för Hamlet. Man kan hitta hur mycket material som helst till stöd för Derby-teorin. Det kanske mest intressanta är skälet till Derbys tystnad efter Shakespeares död. Derby kom inte väl överens med kung James och hans hov. Till earl Derbys förläningar hörde the *Isle of Man*, som han nästan var självhärskande kung på och som ännu idag har en särställning i Storbritannien och är inte med i EC. Walter Scott har skrivit en stor roman som påpekar den kanske största krisen under James I:s regering. Den är föga känd och heter "*Peeveril of the Peak*". Den behandlar ett uppror som leds av en viss mr Christian, hövding på Isle of Man och förfader till Fletcher Christian, berömd från myteriet på "*Bounty*" 1789. Även denna förfader, William Christian tror jag att han hette, blev orättvist berövad liv och ära och blev till och med halshuggen av misstag. I detta uppror från the Isle of Man måste earl Derby ha spelat en roll som ansvarig. Detta kan ha medfört att kung James belade honom med tystnad och kanske hotade honom genom stjärnkammaren.

Så mycket till stöd för din teori. Emellertid anser jag att din teori faller på just det som du menar att mest bestyrker den - de båda Stanleyska gravskrifterna. Shakespeare kan aldrig ha skrivit dem. Det är tydligt att de är inspirerade av Shakespeares stil, men de är snarare härmande än övertygande. I mina åsikter bekräftar earl Stanleys poem att earl Stanley inte är diktaren Shakespeare.

Du menar att människan Shakespeare är svår att förena med de 36 stora skådespelen. Kan han då inte ha haft fantasi? Även Jules Verne skrev fantastiska resor och beskrev utländska förhållanden utan att någonsin lämna Frankrike. Christian, jag är sorry, men tyvärr håller inte din och Nordlings och professor Lefrancs teori, hur mycket som än talar för den." (Här övergår J. Bede till engelska i sitt brev.) "Om det alltid kommer att råda tvivel om Shakespeares identitet, så kommer det alltid att råda större tvivel om någon annans ersättande av Shakespeares identitet.

Men här är en annan teori åt dig: har du aldrig undrat varför Shakespeare aldrig skrev ett drama om kung Arthur? Historien om drottningen som bedrar sin kung med hans främsta riddare var naturligtvis ett känsligt ämne att presentera på scenen, men ändå lyckades han skriva om det, och det blev hans mest subtila drama: det är det som hans sonetter handlar om: kung Arthurs funderingar över Sir Lancelot och lady Guinevere. Den mörka damen är då troligen Morgan le Fay.

Det är bara en teori, men den passar."

John Bede menar alltså att Shakespeare inte kunde producera ett drama som visar hur kungens drottning bedrar honom med hans främsta riddare - det hade varit högst olämpligt. Av samma anledning är väl intrigen i "Henrik VIII" ytterst tillrättalagd och blottar ingenting av konungens äktenskapsbrott. Att Shakespeare ändå skulle ha tjuvsats av ämnet kung Arthur i så hög grad att han skulle ha behandlat det i sonetterna är en bestickande teori.

Emellertid har vi invändningar mot John Bedes åsikter om gravskrifterna. De skrevs 20 år efter de sista Shakespeareskrifterna, och ingenting tyder på att Stanley skrev något där emellan. Under 20 år hinner även en diktare rosta. Om gravskrifterna inte är i klass med exempelvis Shakespeares finaste sonetter så bärs de ändå fram av ett nästan Shakespeareskt pathos och innerlig känsla. Och framför allt: dessa gravskrifters natur vittnar mer än tydligt om att de inte var de första dikter som earlen av Derby någonsin skrev.

Så här lyder de båda gravskrifterna i moderniserad stavning:

"To say a Stanley lies here, that alone
were epitaph enough; no brass, no stone,
no glorious tomb, no monumental hearse,
no gilded trophy or lamp-laboured verse
can dignify his grave or set it forth
like the immortal fame of his own worth.
Then, reader, fix not here, but quit this room
and fly to Abraham's bosom - there's his tomb.
There rests his soul, and for his other parts
they are embalmed and lodged in good men's hearts.
A braver monument of stone or lime,
no art can raise, for this shall outlast time."

(Chelsea Old Church, monumentet över hans son Sir Robert Stanley och dennes barn,
1633.)

"Ask who lies here, but do not weep.
He is not dead; he doth but sleep.
This stony register is for his bones.
His fame is more perpetual than these stones,
and his own goodness, with himself being gone
shall live when earthly monument is none.
Not monumental stone preserves our fame
nor sky-aspiring pyramids our name.
The memory for him for whom this stands
shall outlive marble and defacer's hands.
When all to time's consumption shall be given,
Stanley, for whom this stands, shall stand in heaven."

(Tong Church, utanför Birmingham, monumentet över hans farbror
Sir Thomas Stanley med fru och son, 1632.)

Anthony Burgess' inlägg i debatten

I sin bok "Död man i Deptford", hans sista och troligen bästa, om Christopher Marlowe och dennes besynnerliga och abrupta slut, vill A. Burgess få det till att Marlowe blev mördad och det med berätt mod enligt noggrann planering. Denna teori kan diskuteras. Den förefaller något långsökt, och troligheten i att det faktiskt var ett helt normalt och helt impulsivt krogslagsmål som innebar slutet för Marlowe förefaller större, i synnerhet när man betänker, att Burgess alltid hade en fallenhet för att överdriva, för att betona det onda, äckliga och frånstötande och för att vältra sig i konstruktioner åt det hållet, exempelvis den vedervärdiga "A Clockwork Orange", hans största publiksuccé. Lägg även märke till de många detaljerade avrättningarna i "Död man i Deptford", där varenda hängd förrädares avrättning beskrivs utförligt med betoning på hur han i snaran själv får se hur bödeln skär ut könsorganen, inälvorna och hjärtat ur offrets kanske ännu levande kropp.

Mera intressant är "Död man i Deptford" för sina inblickar i den tidens Londonliv. Christopher Marlowes personlighet kan knappast gås närmare in på än vad författaren gör i denna bok, och dessutom får man grundligt lära känna Thomas Kyd, Robert Greene, (Shakespeares förste "avslöjare"), Sir Philip Sidney, Sir Walter Raleigh, Walsingham, Essex och många andra. I kulisserna smyger också "Lord Strange", Shakespeares teaterkompanis högadlige mystiske gynnare, alias Sir William Stanley, earlen av Derby. In på denne person går emellertid inte Burgess, som inte skänker teorin om att denne skulle vara Shakespeares penna en tanke.

Emellertid undslipper han sig en hel del intressanta uppgifter som styrker teorin. Exempelvis berättar Burgess hela historien om det enda drama som man vet att lord Stanley skrev, "*Sir Thomas More*". Detta drama är tyvärr förlorat. Det synes ha tillkommit mycket tidigt och inlämnats till teaterföreståndaren Sir Thomas Tilney, som omedelbart förkastade pjäsen som högeligen farlig och kontroversiell med ursäkten att den var "avskyvärt uppviglande". Man trodde att Thomas Kyd hade skrivit den, vilket "han kom att få föga glädje av". Avgiften på sju shillings, som åtföljt inlämnandet, blev inte ens återsänd, tillägger Burgess.

Om det nu var earlen av Derby som skrev denna pjäs och sålunda fick den så bryskt refuserad med den skräckslagna stämpeln "farlig", vilket man saknar bevis för men som förefaller troligt, så är det troligt att earlen av Derby blev mera försiktig i fortsättningen, i synnerhet när han sedan såg vad som hände med framstående pjäsförfattare som Thomas Kyd (torterad) och Christopher Marlowe (mördad). Hedersknyffeln William Shakespeare från landet, helt grön och utan syndaregister, kunde då ha framstått som den perfekta galjonsfiguren att lansera som täckmantel.

Anthony Burgess belyser även, om än hur svagt, earlen av Derbys katolska sympatier. Sir Thomas More var ju en katolsk martyr, och bara att skriva en pjäs om denne ende, som med sin samvetsfrihet och sitt civilkurage vågade sätta sig emot Henrik VIII, måste anses som den största tänkbara utmaning och risk. Ett katolskt sätt att tänka framgår också ur flera av Shakespeares pjäser, främst kanske "Hamlet", där Hamlet avstår från att döda kungen, när denne sitter försänkt i bön, av fruktan för att då sända honom direkt till himlen i stället för till helvetet: katolska skrupler i sin pryddo.

Det största mysteriet av alla med "Lord Strange" alias earlen av Derby i Burgess bok är dock, att Burgess tydligen uppfattar honom som två olika personer, teatergynnaren å ena sidan och sedan "hans kusin" som kunde ha övertagit tronen. Några försök att förklara dessa "två personer i en" gör inte Burgess.

Om Rosenkrantz och Guildenstern. Enligt bevis förekom det två hovmän vid Fredrik II:s hov i Danmark (1559-88) som sedan hörde till förmyndarstyrelsen för konungens son Kristian IV (född 1577) under dennes minderårighet. Deras rätta namn var tydligen Jörgen Rossenkrantz och P. Guldenstern - man har deras egna autografer. (Kungliga Folkbiblioteket i Stuttgart, se "*Shakespeare Jahrbuch XXV*".) Dessa båda karaktärer synes alltså vara hämtade ur verkligheten direkt ur det danska renässanshovet, vilket styrker teorin att författaren till den sista versionen av "Hamlet" torde ha vistats vid detta hov och själv ha genomskådat dessa hovmäns choser, ehuru försök att ta varandras liv knappast förekom.

Dietrich Fischer-Dieskau om Wagner och Nietzsche

Denna tyska barytonsångare (f. 1925) är genom sin varma inlevelse och sin dramatiska gestaltningsförmåga utan tvekan en av vår tids allra främsta. Han har även verkat som dirigent och författare, och endast genom ett långt aktivt liv inom musiken kan man väl gå till rätta med ett sådant ämne som vänskapen och fiendskapen mellan Richard Wagner och Friedrich Nietzsche.

Det är få som vet att Nietzsche började som musiker. Han komponerade själv, och de tre mästare han satte högst var Händel, Beethoven och Schumann, tills han lärde känna Wagner.

Han var 31 år yngre än Wagner, men ändå blev deras vänskap ytterst hjärtlig och nära till att börja med. Först med åren började Nietzsche finna mer och mer hos Wagner att ta avstånd från, men brytningen blev total först efter 10 år i samband med invigningen av operan i Bayreuth 1876.

Det som Nietzsche inte kan förlåta Wagner är hans prostitution och vulgarisering. Nietzsche menar att Wagner säljer sig åt massorna för pengar, åt sin hustru Cosimas fanatiska antisemitism, åt kulten om sig själv baserad på lögn, och åt den billiga och låga smakriktning som leder musiken ner i förfall, dekadens och undergång. Nietzsche menar att Wagner har svikit de enda rätta idealen, och han har fullkomligt rätt.

Wagner å sin sida tar även förlusten av Nietzsches vänskap mycket hårt, vilket dock tar sig helt andra uttryck hos Wagner än hos Nietzsche. 1878 förstör Wagner Nietzsches samtliga brev till honom, en ovärderlig förlust och en ousäktlig tillintetgörande av allt som Wagner kunde tillintetgöra av Nietzsche - att förstöra en författares brev måste betraktas som ett mordliknande brott mot litteraturhistorien. Ännu märkligare är Wagners åtgärd att för Nietzsches privata läkare meddela sin mycket privata uppfattning att Nietzsches problem med sin hälsa skulle vara ett resultat av hans övermått av masturberingar. När samme läkare berättade detta för Nietzsche kunde denne bara uppfatta det som mycket styggt sagt av Wagner.

Det sista som Nietzsche författar är en uppgörelse med Wagnerkulten kallad "Fallet Wagner" där han konsekvent avslöjar hela Wagnerbluffen tolv år efter brytningen och fem år efter Wagners död. Vänskapen med Wagner hade emellertid gått så djupt in i Nietzsches liv att skrivandet av denna bok kostar Nietzsche förståndet. Efter dess fullbordan är han i alla fall en sinnessjuk man för resten av sitt liv - de 11 år han som 45-åring har kvar att leva.

Även Dietrich Fischer-Dieskau framhåller Wagners judiska börd som något otvivelaktigt, fastän Wagner själv förnekade och förträngde det. Vad som kanske upprörde Nietzsche allra mest var att Wagner offentligt och skriftligt förnekade detta och alltså medvetet inför hela världen ljög och det av enbart egoistiska opportunistiska skäl. Bara en sådan sak som att Wagner i sitt familjevapen satte in en gam är om något en övertydlig indikation. Varför i all världen sätter man in en gam i sitt familjevapen? Därför att "Geyer", Wagners naturlige faders namn, betyder "gam" på tyska.

Även Cosimas antisemitism har sin naturliga förklaring. Hennes hatade styvmor, prinsessan Caroline Sayn-Wittgenstein, det stora hindret mellan Franz Liszt och hans tre barn med Marie d'Agoult, var av delvis judisk börd.

Att även Nietzsches syster Elisabeth gifte sig med en antisemit bidrog till Nietzsches tragik och sorg. Nietzsche tog i samma utsträckning som Goethe och Schopenhauer avstånd från tysk nationalism medan han i stället företrädde tyskhetens internationella humanism. Med en klarsynt profets öppna ögon såg Nietzsche till sin obeskrivliga sorg hela den tyska världen ledd av sådana självbedragare som Wagner gå åt helvete.

Nietzsche slutade som musiker 1881 vid 37 år mest på grund av sina ständigt förvärrade problem med synen. Dietrich Fischer-Dieskaus bok är ovärderlig genom sina musikaliska och filosofiska inblickar i den tyska intellektuella utvecklingen på 1800-talet, men han menar att Wagner och Nietzsche var sin tids två briljantaste begåvningar. Vi är av annan mening, då vi hellre håller oss till de båda helnyktra bönderna Leo Tolstoj och Giuseppe Verdi.

Claudio Monteverdis stora kris

Denne musiker från Cremona var sin tids store musikrevolutionär, en kontroversiell nydanare som vände upp och ner på alla former och traditioner, en farlig 1600-tals-Wagner, som vållade bittert motstånd och ändlösa kontroverser, som hade återverkningar ända in på 1800-talet i och med att Verdi fann det lämpligt att utesluta honom ur sin lärokurs för unga kompositörer.

Vad var det då som var så revolutionerande med denne förbarockmästare, som kom att dominera nästan hela 1600-talets musik? Jo, det var Monteverdi som uppfann operan. Visserligen fanns det föregångare, men Monteverdi (1567-1643) var den egentliga uppfinnaren av operan som dramatisk konst, där handlingens dramatiska skeenden illustreras direkt av musiken.

Det stora portalverket är "*Orfeo*", som uruppfördes till karnevalen 1607. Operan hade egentligen uppfunnits i Florens, och där hade redan ett antal operor komponerats och uppförts, men Monteverdi är den förste som ger operan ett eget dramatiskt liv genom att med instrumentation och musikaliska finesser ge karaktärerna individuella särdrag. Emellertid är Monteverdis livs svåraste kris intimt förknippad med födelsen av denna opera.

Han var då anställd av hovet i Mantua sedan 15 år och hade där vunnit ett anseende som Italiens störste musiker. Emellertid var hovet i Mantua aldrig nöjda utan krävde hela tiden mer av Monteverdi, samtidigt som de var tämligen återhållsamma med lönen. Monteverdi fick slita medan hovet njöt. Detta missförhållande, denna obalans mellan arbete och ersättning, gick ut över tonsättarens hustru Claudia, som från november 1606 aldrig mera tillfrisknade. Under hennes ständigt förvärrade sjukdomskris komponerar mästaren "*Orfeo*" om musikern som förgäves vill återföra sin hustru från dödsriket. Hon avlider ett halvår efter premiären och lämnar två barn efter sig åt tonsättaren att ta hand om ensam. Han lider av kroniskt överarbete, skapar nya operor och går karriärmässigt från klarhet till klarhet men vantrivs allt mera med sitt liv. 1612 får han nog, lämnar hovet i Mantua för gott, sadlar om totalt efter en lång och framgångsrik karriär som kompositör av enbart madrigaler och operor, och blir kyrkomusiker.

Året därpå inleder han sedan sitt nya liv som sakral kompositör och musikledare vid Markuskyrkan i Venedig, en tjänst som han sköter med den äran under sina återstående 30 år som musikens ledande stjärna för hela Europa, som bland andra Heinrich Schütz reser till för att lära sig mer av.

Denne djärve operakompositör bytte alltså tvärt karriär vid 55 års ålder och blev fullfjädrad kyrkomusiker i stället. Även hans kyrkomusik är på många sätt revolutionär då han även på detta heliga område bryter med tidigare traditioner. Hans musik framstår ännu idag som individuellt mycket särpräglad genom egensinnig stämföring (som Verdi varnade för), sin uppfinning och sitt bruk av tritonus-intervallet, den förminskade kvinten, "djävulen i musiken", och en unik känsla för mänsklig psykologi i

det dramatiska komponerandet. Den första realistiska operan är hans sista opera från hans sista år "Poppeas kröning" om Neros och Poppeas förehavanden över Senecas lik, som genom sin oanständiga verism väcker anstöt och chockerar ännu idag. Hans tredje överlevande opera "Odysseus hemkomst" har orättvist kommit i skymundan för de båda mästerverken "Orfeo" och "Poppea" och är troligen mästarens mest undervärderade verk. En särskild charm i Monteverdis musik ger förekomsten av gitarren som orkesterinstrument, en originell krydda i orkesterklangen som senare tider fuskade bort.

Hans största sakrala verk är den tidiga Mariavespern, som komponerades redan 1610 och är hans första radikala steg in i kyrkomusiken. Han fördjupade ständigt sin andliga konst och tog den religiösa musiken på så djupt allvar att han till och med elva år före sin bortgång lät viga sig till präst.

Det förekom även andra kriser i hans liv. Hans yngre son Massimiliano utsattes som läkare i årtal för trakasserier av inkquisitionen, och en förhärjande pestepidemi lamslog musiklivet i Venedig 1630-31 så grundligt att det aldrig återhämtade sig helt. Men den svåraste krisen i hans liv var utan tvekan hustruns sjukdom och bortgång under tillkomsten av den första riktiga operan "Orfeo".

Paradisresan del 1.

Förra årets Pragresa i GSS' regi blev en oförglömlig festupplevelse med rikliga intellektuella kulturupplevelser av teater och litterära samtal. Årets Budapestresa skedde på ungefär samma premisser men överträffade till och med Pragresan. Orsakerna till detta var ett antal.

Vi var sjutton som åkte till Prag förra året men bara åtta som åkte till Budapest i år. Detta mindre antal var en klar fördel: mindre kaos, bättre organisation, mera sammanhållning och lugnare förhållanden. Förra året osäkrades ju i princip hela Prag och inte bara Letnany av GSS:s dårars vilda attacker och krogrundor; men Budapest hade mera utrymme, där fanns fler och bättre krogar med mera vin än öl, ytorna att sprida sig över var generösare, och folket var mera festvant och festade gärna med själva. Detta var en omöjlighet i det intellektuella, intelligenta och filosofiska Prag, de stora 1600-talstänkarnas fristad, där Kepler levde och Brahe dog, där Faust verkade och judarna dominerade, där tanken var fri och ingen förföljdes.

Budapest är mera en musik- och vinstad. Som festlysten skandinav smälter man lättare in i Budapests festliga förhållanden och sugts med och lyfts upp av dess oemotståndliga festatmosfär, som i Prag snarare manar till besinning och eftertanke.

Dessutom åkte vi tåg ner i stället för buss som till Prag. Tåg var vida mer bekvämt och inte särskilt mycket dyrare. Vi startade en eftermiddag och kom fram följande dag några timmar senare.

Den största fördelen med denna resa var emellertid att Janne hade kontakter och kunde ungerska. Tillsammans med andra hade han arbetat på denna resa hela våren och utfört diverse hotellbokningar och avbokningar, det hela hade varit en intrikat härva av fruktlöst sökande efter det rätta stället att bo på, tills slutresultatet blivit en fjärran liggande skogshydd på toppen av staden långt utanför. Jakten på detta ställe hade dock inte varit förgäves, ty det visade sig vara det enda rätta idealet för oss.

Från Keletstationen får man ta tunnelbanan långt under Donau till Moszkvaplatzen bakom Budas slottskullar och därifrån ta vidare bussar uppåt skogarna. Det är en

oändlig ljuvlig uppförbacke hela vägen tills man till slut vid närheten av Hotel Panorama står med hela Budapest under sina fötter.

Vår Skogshyddan var en sorts daghem för barn med sommarläger och vidsträckt parkanläggningar. Det fanns olika stugor man kunde få bo i med tvåmansrum eller med tiobäddsrum. Vi valde det första. Där fanns även dusch med kylskåp, och det fanns även enmansrum för den som föredrog det. Vi välkomnades varmt av vår värd Antal (kallad Toni), som generöst bjöd på ungersk *Palinka* (en sorts kryddbrännvin gjort på antingen körsbär, päron eller persika, mycket bättre än Sliwowitz,) och visade oss runt i parkanläggningen, där vi provade varje gunga och annat lekredskap för små och stora barn.

Samma kväll intog vi vår middag på den lokala restaurangen. Den låg strax intill Hotel Panorama och var mycket frekventerad. Där slutade kuggjulsbanan, ett extra kommunikationsmedel som förde direkt ner till staden. Dess rymliga vagnar gick långsamt och sällan men desto säkrare och var aldrig fulla.

Redan första kvällen på toppen av detta friluftsborg (*Svábhegy*) råkade vi ut för vad som skulle bli något av resans ledmotiv: *Kekfrankos*, ett ungerskt vin med många varianter. Ibland kunde det vara något för torrt och tunt, och ibland kunde det fullständigt överraska oss med att vara desto mera fylligt och suveränt. Den bästa varianten råkade vi ut för i en ölkällare intill marknadsplatsen vid Moszkvatorget. Den etiketten var gul, och vi såg den bara den enda gången.

Här framgår det redan vad resan för det mesta kom att handla om: krogrundor och restaurangbesök. Vissa dagar fylldes nästan bara av att man gick från restaurang till restaurang, satt tre timmar på det ena stället och fyra på det andra, medan man satt på en krog eller tog sig en varm korv där emellan. På flera av dessa restauranger var det dessutom levande musik, tvättäkta ungerska violinister som gick omkring och gned sina violiner på ett fullständigt självklart och naturligt överlägset sätt, så att man kunde njuta desto mera.

Efter första dagens pliktskyldiga besök på Fiskarbastionen, där det var mycket geschäft och turister och hutlösa priser till följd av den prisvärda utsikten, hamnade Roger, Nisse och jag på ett mycket behagligt ställe nere vid floden. Emellertid fick vi redan här stifta bekantskap med ett av Budapests ofrånkomligen vanligaste fenomen: krockande bilister. Trafikolyckorna i Budapest är så omåttligt frekventa, att man längs de stora gatorna aldrig slipper det ständigt återkommande ackompagnemanget av tjutande ambulanssirener. På Café Mozart dränktes Mozarts musik ständigt av detta. Dessa sirener är visserligen mycket varierande, varje ambulans kör tydligen sin egen stil, det är ingen monoton över det hela, tvärtom lystrar man hela tiden till när en ny stämning gör sig hörd på ett nytt sätt, och dessutom skiftar sirenernas melodier ofta mitt i och byter om till en annan rytm och tonart; men likväl blir det aldrig frågan om någon direkt njutbar musik.

Utanför vår restaurang vid floden frontalkrockade två bilar med varandra mitt framför våra näsor. Ingen blev skadad, men bilarna blev väl förmodligen skrot. De ansvariga skällde inte och grälade inte på varandra utan tycktes mera ta olyckan med ett slags nedslagen resignation: "Man slipper inte ifrån sitt öde"-attityden.

Vår bästa restaurang var kanske ändå "*Markus*". På Jannes rekommendation samlades vi där till en gemensam middag en av de första dagarna, och det var det enda tillfället som vi alla kunde samlas som helt friska. Stället ligger precis bakom marknadsplatsen vid Moszkvatorget och är billigt och har en trevlig atmosfär. Menyn finns på alla de stora språken, och även kyparna är flerspråkiga. Vi satt utomhus, maten var genomgående till allas smak och belåtenhet, vinet likaså, och stämningen var den

bästa tänkbara. Den enda malörten i tillställningen kom senare: en av deltagarna riskerade sin mage med en gulasch och åkte dit.

Den ungerska gulaschen är nämligen inte det samma som det vi tänker på när vi talar om gulasch: en läcker glödande röd köträtt med mycket kryddor. Den ungerska gulaschen kan vara många olika saker, men grundstommen är ett slags brunröd vattnig soppa, och det är denna, som vi aldrig ser utanför Ungern, som ställer till det i Ungern för intet ont anande utlänningar. Man kan tåla det, men om man inte tål det åker man dit, som vår deltagare gjorde för resten av resan.

Var det den kvällen som vi åkte ut till den fantastiska folkloristiska konserten någonstans i de sydliga förortererna? Vägen dit var oändlig, och vi tog hela tiden fel spårvagn, så att vi fick gå flera kilometer och kom för sent, men föreställningen var ändå värd sitt dyra pris, det som återstod av den. Det var en konsert med både musiker och dansensembler, och dessa virvlande dansensembler sjöng samtidigt som de utförde sina akrobatiskt svindlande danser. Kvaliteten på hela tillställningen var mer än överlägsen. Dessa akrobatiska dansare, som utförde halsbrytande balettnummer vars minsta rörelse borde ha gjort en vanlig människa andtruten för en halvtimme, sjöng glatt och högt samtidigt som de virvlade omkring med den mest självklara lätthet. Mellan dansnumren utförde den folkloristiska orkestern inte mindre ekvilibristiska mästarprestationer genom klassiska virtuosa zigenarmusiknummer i svindlande högt tempo. Att inte låta sig ryckas med och bli överväldigad och hänryckt av den sprudlande dans- och spelglädjen var omöjligt.

(forts. i nästa nummer.)

Haveriresan del 2 och avslutning.

På väg tillbaka till Finland fick jag världens bästa tänkbara damsällskap: en pigg liten Hangöflicka i obestämbar mogen ålder, som egentligen var bosatt i Alingsås och helst hade rest åt andra hållet i stället: ut till västkusten för att segla. Hon var en passionerad seglare och hade endast motvilligt begivit sig på resa till Finland för pliktens skull: hon skulle hem och begrava sin styvfar.

Denne hade på sin tid varit en känd nattredaktör på Hufvudstadsbladet som känt alla de stora finlandssvenska kulturstorheterna på den tiden: Tikkanens, Gunnar Björling, Kihlmans och alla de andra suparbröderna, till vars krets även denne nattredaktör - hette han Gunnar Källström? - hade anslutit sig till med iver och kvalificerat sig med ständigt botten upp. Detta hade varit min dams tragedi, ty hon hade aldrig fått överta sin fars erfarenheter, genom att han varje gång han börjat berätta sina annaler hade tömt flaskan och kommit av sig.

Så det var med en viss tristess och motvillighet som hon reste till Finland i denna kalla försommar för att begrava en alkoholiserad styvfar, som hon aldrig kunde förlåta hans hopplöst självdestruktiva last.

Vi såg emellertid fram emot att återse varandra vid Västkusten nästa gång någon gång.

Ett annat intressant resällskap var en fryntlig färgad man från Barbados som hade sin hemvist i London. Han var ett mycket kultiverat språkgeni som kunde lära sig ett språk flytande bara med att höra det talas. Han talade flytande korrekt svenska efter bara sju månader i landet, och han var mycket bekymrad över den tilltagande rasismen i världen. Han efterlyste någon som kunde ta på sig ansvaret att fortsätta en Dag

Hammar skjölds, en Martin Luther Kings och en Olof Palmes mission för att bryta ner alla rasfördomar och andra hinder för konsekvent demokrati. Hans livs omåttliga besvikelse var att det inte fanns någon sådan ledare i världen just nu. Han frågade mig gång på gång: "Var är han? Var kan vi finna honom? Vem skall åta sig det? *Tell me!*" Och jag kunde bara beklaga att jag måste medge min resignation inför det faktum att han hade rätt i att det inte fanns någon sådan prominent ledare i världen just nu. Jag kunde bara som substitut hänvisa honom till några ideella internationella organisationer, främst Amnesty International, Greenpeace, Röda Korset och andra sådana.

Sommarvistelsen i Finland blev sedan konsekvent kall och hårdande. Hade man tur kunde det vara så mycket som tio grader varmt om morgonen när man steg upp omkring klockan 10, och hade man ännu mera tur kunde temperaturen under dagens lopp stiga till elva. Denna trend höll i sig hela högsommaren. I juli blev det dessutom orkan över Östersjön, som blåste talrika inregnade båtägare genomsura i sina båtar, där de låg förankrade instängda i sina hamnar, upp på land. Det var nästan som en hösttyfon i Florida fast betydligt kallare. Först efter allas semestrar kom värmen, och då höll den i sig.

På hemvägen efter midsommar besökte jag våra släktgravar på Sandudds kyrkogård i Helsingfors. För en gångs skull hade jag tid att leta upp dem alla, och för första gången fick jag uppleva min fars grav och gravsten. Han vilar hos sin far, det är bara Ferruccio och Aurelio Lanciai som vilar i denna grav på ortodoxa kyrkogården, och min fars namn hade blivit felstavat av den finskspråkiga gravstensristaren. Aurelio hade blivit "Aurellio", ett fel som var omöjligt att åtgärda. Vi fick trösta oss med att felet hade kunnat vara värre - ingen brukar någonsin lyckas stava namnet "Lanciai" rätt utanför Italien. Gravstensfel är otroligt vanliga och vanligast av allt kanske i England. Exempelvis har George Frederick Handels ståtliga gravmonument i Westminster Abbey fått fel födelseår - och det har aldrig rättats till. Sådana misstag är bara en världslig sak och om något förlåtliga fel på inristningar som enkom är till för att hänvisa världslighetens dödlighet till evighetens överseende.

De sista Sandöbolagisterna

När vi besökte Sandö med Marita och några till onsdagen den 7 augusti överraskades vi av att det var fullt av folk inne i lagunen framför den gamla Sandöstugan. Då vi antog att det var de nya ägarna eller deras släktingar och vänner höll vi oss på avstånd för att inte störa.

Lyckligtvis besökte jag familjen Söderhielm i Pernå några dagar senare per cykel. Det visade sig då att det var de som hade besökt Sandö samma dag som vi och för första gången på tolv år.

I samband därmed visade Söderhielmarna mig den sista gästboken från Sandö. Lilly började ju hyra stugan 1970 och var sedan där varje sommar från juni till augusti utan några moderna bekvämligheter och hade inte ens en motorbåt. Hon rodde dit varje sommar i sin väldiga tunga tjärade eka och rodde sedan tillbaka till Pellinge igen med allt sitt bohag när hösten nalkades. Idag är hon 89 år gammal. Hon bodde alltså på Sandö ensam på somrarna under de primitivaste tänkbara förhållanden från sitt 63-e år till sitt 77-e.

Under dessa år gjorde hon sig smått legendarisk som "kejsarinnan av Sandö", som ibland när hennes eka lösgjorde sig under en storm när havet dundrade på, simmade ut i havet till det skär där ekan hade strandat och rodde den tillbaka igen i Evaskostym

med risk för att utsätta sig för lunginflammation; men hon hade inget val, och hon hade alltid whisky i skafferiet för även andra vinddrivna sjömän än sig själv, exempelvis min morfar, som ibland seglade dit med sin egenhändigt byggda segelbåt, eller jag, som regelbundet kanotade dit, så länge Virhamns gamla träkanot fick fortsätta leva.

Den sista gästanteckningen i den sista Sandödagboken är daterad 6.8.1984. Därmed sattes punkt för ett säreget kapitel i Östra Nylands kulturhistoria.

Sandö upptäcktes 1923 av målaren Lennart Segerstråle, som då etablerat sig med sin ateljé på Öjen, och blev så inspirerad av Sandös naturskönhet, att han genast bad ägaren, bonden på Gråbondas i Pellinge, om att få köpa den. Detta ville inte bonden gå med på, då han behövde Sandö för sina kor, men i stället bildades Sandöbolaget, i huvudsak bestående av familjerna Lennart Segerstråle, Torsten Arlander, Carl Westerberg (min morfar) och Ture Schulman i Pellinge. Gunnar Carlsson som Lennart Segerstråles bästa vän var en självklar suppleant. Detta bolag fick arrendera ön för 20 år för ett mycket billigt pris, som aldrig höjdes med inflationen. I arrendet ingick även de närliggande öarna Virskär, Dekenskär, Flottskär, Stångskär och kanske några till. Det var sålunda en hel arkipelag som Sandöbolaget fick förvalta på sitt eget sätt.

Genast byggdes stugan, som sedan blev en väl goûterad gäststuga vid havet för hela Östra Nylands naturfinsmakareelit för 40 år framåt. Till besökarna hörde Tove Jansson, Solveig von Schoultz och många andra. Teckningar ritades i gästböckerna, dikter skrevs, och många for dit för att tillbringa dagar i stugan under naturfilosofierande, konstnärligt skapande eller inhämtande av inspiration. Många av Lennart Segerstråles finaste tavlor målades på Sandö.

Detta varade till 1963. Då var Lennart Segerstråle och Torsten Arlander redan gamla, de hade fått arrendet redan en gång förnyat, men 1963 ville bonden på Gråbondas Henning Johansson inte förnya det längre, fastän åtminstone de tre klanerna Segerstråle, Arlander och Westerberg med sin tredje generation på gång var livligt intresserade och därtill familjerna Nils-Erik Enkvist, Lennart Grandell och Göran Westerlund hade anslutit sig - sammanlagt drygt 50 personer. Emellertid förblev stugan tillgänglig för de som hade kvar den gamla nyckeln, låset förnyades inte, och de gamla Sandöbolagisterna fortsatte besöka ön och skriva vidare i gästböckerna, som nu förelåg i tre volymer, fastän stugan ofta vandaliserades genom att den nya motorbåtstrafiken gjorde ön mera lättillgänglig för vem som helst, och man allt oftare fann ovärderliga blad ur gästböckerna utrivna. Och Sandöbolagisterna fortsatte hoppas på att traditionen skulle kunna fortsättas.

När vi besökte Sandö 1970 diskuterade vi denna fråga livligt på vägen, tills vi kom fram till stugan och fann den bebodd. Plötsligt hade den uthyrts, och vi stiftade bekantskap med bibliotekarien från Lovisa Lilly Söderhjelm, som hjärtligt tog emot oss. Hon blev insatt i våra traditioner och gick entusiastiskt in för att fortsätta dem. Genom henne förblev sålunda Sandö vad det hade varit för oss sedan 1923 ända fram till 1984.

Under de tolv år som gått sedan dess har halva ön uppköpts av en naturförening som väl vårdar den norra hälften av ön. Den södra delen har ärvts av Henning Johanssons ättlingar, som även tycks väl vårda denna del av ön. Jag har tyvärr bara träffat dem en gång där, men stugan är välskött, och de sköter även om naturen. För öns del verkar framtiden något så när tryggad.

Värre ser det ut för det gamla Sandöbolaget. Efter Lilly Söderhjelm's sorti har vi liksom förlorat vårt sista ankare där, och vi får finna oss i att vara reducerade till kategorin vilka vanliga sommarturister och skärgårdsbesökare som helst.

Även gästböckernas öde blev tragiskt. Den första finns väl bevarad på Lubondas i Horslök, men den andra volymen är spårlöst försvunnen sedan 20 år. Den tredje

volymer lär också finnas bevarad någonstans, medan, som sagt, den sista, tunnaste avslutningsdagboken lyckligtvis finns i goda händer hos familjen Söderhielm i Pernå.

Att återfinna den andra försvunna volymer (från 30- och 40-talen) i denna serie av unika mänskliga dokument över några intressanta familjer i Östra Nyland och deras öden 1923-63 vore i högsta grad en angelägen uppgift.

Filmer

På andras rekommendation gick vi och såg den amerikanska thrillern "*Seven*" om de sju dödssynderna och hur dessa kan missbrukas. Regissören var den samme som till den gräsliga tredje delen av "*Alien*" om det förfärligaste av alla rymdmonster som hittills uppfunnits och dettas sista bravader med att likt en parasitstekel inseminera hjältinnan Sigourney Weaver med sin maskliknande avkomma, som då äter upp sin värdkropp inifrån, vilket Sigourney Weaver undvek att råka ut för genom att helt enkelt begå självmord och därmed även avliva sin objudna gästparasit till annars oförstörbart rymdmonster. Samme regissör stod för "*Seven*", som inleds med ett mord, som snabbt följs av det äckligaste tänkbara mord, som omedelbart avlöses av ett ännu värre mord, vars polisutredning genast störs av ett ännu snaskigare och slaskigare mord, och så vidare. Dessa i gräslighet varandra ständigt överträffande mord är konsekvent filmade i mörka mardrömsmiljöer, så att man bara urskiljer allt slasket i dunklet. Alla de gruvligaste skräckscenerna och bilderna av splattersex och psykopatfrosseri i blodiga mordslaskorgier är ytterst korta och mörka men ändå tillräckligt slaskiga för att fastna på näthinnan och förbli där. Emellertid hände det något när jag såg denna film.

Fyra mord hade avklarats, och det verkade inte vara så mycket kvar av filmen när man visste att tre mord återstod som skulle överträffa alla de tidigare i brutalitet, grymhet, sadism, vedervärdighet och äcklighet, när då den sista filmrullen sattes in och visade filmbilden upp och ner och bakfram. Det uppstod en paus. Mördaren-psykopaten hade just fått handklovar på sig och spänningen var som hetast när ljusen i biografen tändes och maskinisten fick en del extraarbete i projektorrummet. Minuterna gick medan publiken mest mumlade svordomar. Bakom mig satt det ett par unga slynglar som smugit sig in gratis efter filmens början och inspirerade av filmen oupphörligen uttalade den amerikanska kötteden "*Fucking shit!*" helt i stil med filmens estetiska budskap. Ett nytt försök att fortsätta filmen gjordes. Bilden var alltså upp och ner och bak fram.

En ny paus uppstod. Två försök att fortsätta filmen hade gjorts med samma aviga resultat, och fler skulle följa. Det gick en kvart. Det gick en halvtimme. Klockan blev 23.30. Då och då släcktes salongens belysning och filmen kördes i gång igen med alltid samma resultat: upp och ner och bak fram. Man föreställde sig hur maskinisten svettades och blev allt nervösare under sina ständiga nya misslyckanden att få filmen rätt. Och bakom mig hördes ideligen: "*Fucking shit!*" från de unga snorvalparna som fått sin gratisföreställning förstörd.

Till slut kom en patetisk vaktmästare in och meddelade att det hade uppstått ett fel som tyvärr inte kunde åtgärdas samma dag. Vi fick komma tillbaka till en annan föreställning och se om filmen från början, och för detta ändamål fick var och en i publiken ett presentkort till bara just den biografen - inga kontanter, inga pengar tillbaka.

Här hade man alltså chansen att få se alla de slaskiga mordena under de första 90 minuterna med alla deras rysansvärda detaljer med all äcklighet in absurdum igen från början. Jag beslöt att hellre avstå från de tre återstående mordena, som knappast kunde vara bättre än de redan genomlidna.

"Seven" kan alltså inte direkt rekommenderas - sista filmrullen med finalen och hela upplösningen kan ju bli upp och ner och bakfram, och det utan att det sedan kan åtgärdas, fler gånger.

Den senaste filmatiseringen av "Othello" med Kenneth Branagh som Iago råkade åtminstone inte ut för några tekniska fel, men även om den liksom samtliga Othello-versioner någonsin var hur sevärd som helst så hamnade den i skuggan främst av Orson Welles version från 40-talet, (som råkade återupptäckas i fjol,) men även av den version från Stratfordteatern som visades i TV under våren med Ian McKellen som Iago i amerikansk nordstatsuniform och med Othello som amerikansk färgad överste. Där var Desdemona lika fullständigt äkta och övertygande som hon i denna version inte var det. En Desdemona som inte är blond fungerar bara inte. Bäst i denna film var scenen med Othello och Iago nere vid stranden i bränningarna, den enda scenen utom inledningsscenerna i Venedig som lyfte föreställningen över det rent konventionella.

Tre andra filmer har setts sedan senast som förtjänar särskilda lovord och utläggningar. Den främsta var förstås Hitchcocks mest omdiskuterade film "*Vertigo*" om James Stewart med höjdskräck mot Kim Novak som raffinerad bedragerska; men hur mycket denna film än har analyserats och omskrivits så har knappast Bernard Herrmanns musik i denna film givits någon del av förtjänsten. Nu var Hitchcock en mycket musikalisk filmmästare, det framgår även ur filmer som "*Spellbound*", (hans första film med specialkomponerad musik,) "*The Lady Vanishes*" (där huvudrollen i handlingen faktiskt spelas av en melodi som man aldrig glömmer,) "*Murder*" med Herbert Marshall som detektiven som kommer på mordgåtans lösning just när han står och rakar sig och hör på Wagners "Tristan och Isolde", och egentligen i alla hans filmer, men i ingen film så mycket som just i "*Vertigo*".

Denna film har egentligen mycket litet dialog. Oändliga sekvenser är helt tysta, där James Stewart bara förekommer tiggande under sin bittra jakt på sitt öde och på damen som fått makt över honom. I alla dessa otaliga långa tysta scener spelar musiken huvudrollen. Den slår an sin dominerande ton redan i förtexterna, som genast för med sig åskådaren-lyssnaren ner i en okänd avgrund av smäktande skönhet. Hela musiken till denna film skulle kunna avnjutas som en symfoni utan filmen och det utan att man egentligen skulle sakna filmen, medan filmen inte skulle klara sig utan den musiken. Filmens visuella skönhet och musikens kompletterar dock varandra och bygger upp varandra på ett sätt som i viss mån gör denna film till ett av filmhistoriens innerligaste, vackraste och mest gripande och förödande konstverk.

Den andra av dessa tre viktiga filmer var Stanley Kramers läkarfilm "*Not As a Stranger*" från 1956 med Robert Mitchum och Frank Sinatra som de två läkarkollegerna, som följs åt som studenter och slutligen slår in på helt olika läkarbanor, med Broderick Crawford i en mycket styv roll som deras gamle handledare, en riktig läkare som fått kämpa i motvind under hela sin karriär. Kramers filmer är alltid intressanta men aldrig så intressanta som när de är filmade i svartvitt. Robert Mitchum är den borte perfekte läkaren, vars bana dock inte är lätt, då hans far är alkoholist och han själv är alltför perfektionistisk. Till slut ställs hela hans liv och kall på kant när hans perfektionism som

läkare alltmer isolerar honom från det allmänmänskliga, då det som räddar honom inträffar: han begår ett misstag. Först därigenom kvalificerar han sig mänskligt som läkare. Filmen har något att lära alla och inte bara läkare.

Den tredje var den ytterst intressanta historien om den unge strebern till advokat från Philadelphia, "*The Young Philadelphians*" från 1959 med Paul Newman i sin kanske bästa huvudroll. Genast från början blir intrigen oemotståndlig när Newman aldrig får veta vem hans riktiga far är medan publiken vet det hela tiden. Philadelphia-miljön med dess fängslande personligheter av både misslyckade och tragiska vrak och gamla sfinxer med all makt i sina händer som vet mer än vad som är bra för dem själva, med Alexis Smith (från "*Night and Day*" mot Cole Porter) suverän som en gammal pamps unga frustrerade fru och med även andra hur fascinerande rollporträtt som helst är något som man bara aldrig glömmer och bara måste tycka om, hur dubbelbottnade personligheter det än handlar om.

En annan film som man inte får gå förbi som visats nyligen är "*The Stuntman*" från 1980 med Peter O'Toole som maktfullkomlig demonregissör medan stuntmännen bara flyger och störtar och exploderar omkring honom i en svindlande vild cirkus av galna och underbara upptåg som kulminerar med att en förrymd brottsling, som fått skydd under Peter O'Toole som stuntman, måste utföra stuntnumret att ta sig ut ur en sjunken bil på en flodbotten medan han har goda skäl att tro att regissören i själva verket vill filma just hur han dör i detta försök...

Andra filmer: Den australiensiska "*Death in the Family*" (1993) gick till botten med en serie raffinerade mord i en mycket originell men halvfnoskig familj med massor av skelett i garderoberna. Den mycket välspelade "*Secret Places*" (1985) skildrade flickors liv i en flickskola under andra världskriget i England med gripande engagemang. John Boormans "*Hope and Glory*" (1987) förblir oslagbar som krigsskildring ur ett barns perspektiv: en lysande dokumentär tidsbild av Englands 40-tal mitt i ruinerna med den varmaste tänkbara humor. Försöket att göra tecknad långfilm av J.R.R.Tolkiens "*The Lord of the Rings*" (1978) var behjärtansvärt och absolut inte misslyckat om dock ganska skrämmande med en förbluffande final: filmen slutar strax innan handlingen kulminerar, så att filmen ger ett ganska ofullbordat intryck. I "*North-West Frontier*" (1959) åtar sig Kenneth More att eskortera en indisk prins genom förrädares och mördares land på en spektakulär tågresa med Herbert Lom som skurk ombord och hur rafflande förvecklingar som helst. Joseph L. Mankiewicz' filmatisering av "*Sleuth*" 1972 med Laurence Olivier och Michael Caine var förvisso en virtuos uppvisning i skådespeleri och fantasi men lämnade ändå en ganska besk eftersmak av alla cynismer och författarens (Oliviers) ytterst ödsliga öde och roll av en ohygglig ensamhet. Roligare var då "*The Comedy of Terrors*" (1964) där Vincent Price som alkoholiserad begravningsentreprenör och hans hjälpredda Peter Lorre håller affärerna i gång med att producera lik om de inte infinner sig frivilligt. Mest ofrivilligt som lik var Basil Rathbone, som alltid tuppade av under sina upphetsade tolkningar av "*Macbeth*" för att begravas flera gånger - men ack ! - bara som skendöd, vilket minsann gav begravningsentreprenörerna mera besvär än de hade betalt för. Boris Karloff var med i sällskapet som senilt faderskap, som gärna hade låtit sig dödas, om det bara hade gått... Lika svart var humorn i Terry Gilliams enastående "*Brazil*" om tillvaron i ett fulländat teknokratiskt och ihjälbyråkratiserat samhälle. Terry Gilliams filmer är alltid mer sevärda än de flesta genom hans underbart fantasibetonade och estetiskt högt

utvecklade bildspråk, som alltid är kryddat med en suverän humor. Roligast av alla förblir dock bröderna Marx, som senast sågs i "A Day at the Races" från 1937 med Groucho som vanligt misshandlande den trånsjuka jättelika vampen Margaret Dumont, med Chico som vanligt intrigerande på spaghetti-amerikanska och med Harpo som ässet i leken, den här gången utförande sin obligatoriska harpkonsert efter att först genom sin tolkning av Rachmaninovs Preludium ha misshandlat ihjäl en flygel så att bara harpan blev kvar.

Nya Himalayaturer del 8 : Den långa vägen till Darjeeling.

Den extra vilodagen i Naini Tal visade sig ha varit befogad, ty den etapp som följde ställde allting på sin spets. Vägen från Naini Tal ner till järnvägsstationen Kathgodam vid Haldwani är bred och underbar, och denna järnvägsstation är också en av de bäst skötta i Indien och är dessutom billig - te kostar 1 rupier, och kaffet är inte dyrare än téet. Emellertid fick jag kanske just delvis därför till min middag en liten kanna kaffe i stället för te. För mig gjorde det detsamma, men jag hade inte druckit kaffe på så länge, att detta inmundigande verkade som rena drogen, och hela mitt system kom i uppror.

Följderna visade sig på tåget. Det gick an fram till Barauni i nordöstra Bihar, där jag skulle byta till Nordostexpressen mot Siliguri, men denna gång i Barauni hade jag inte samma tur som jag haft med Tony senast, då det tåg vi skulle byta till stod färdigt parkerat vid perrongen när vi kom fram. Denna gång var det 5 timmar försenat, och att spendera 5 timmar mitt i natten på ett ställe som Baraunis järnvägsstation är inte det allra mest upplyftande man kan råka ut för.

Detta ställe är bara en järnvägsstation och ingenting annat, men denna järnvägsstation är jättelik. Hindustans järnvägslinjer drabbar där samman i en korsväg som också inbegriper alla nordöstra Indiens tåg. När jag kom fram var tydligen alla tåg för dagen 5 timmar försenade, ty perrongerna var packade av tiotusentals människor som för det mesta liggande väntade på sina tåg.

Det är omöjligt att få klart besked på en indisk järnvägsstation, och där finns i regel ingenting som indikerar vilka tåg som går när eller från vilken perrong. Väntar man på ett försenat tåg är det bara att passa på alla som kommer och hålla sig framme när de kommer. Har man tur kommer man av en slump på rätt tåg till sist.

Järnvägsknutpunkten Barauni är dessutom förvirrande genom att de tåg som ska västerut löper ut mot öster, och vice versa. Kommer man på rätt tåg förbryllas man sedan av att det verkar gå åt fel håll. Om man ska till Guahati (i Assam) är det därför lättare att komma på ett tåg till Delhi än till Guahati.

Till detta kom oordningen i mitt kroppssystem. Det fanns visserligen allmän latrin på stationen, eller egentligen två, ty den andra var för damer; men latrinen hade inget ljus, och det var natt. Det var kanske bäst att man inte såg hur den såg ut. Men med tarmsystemet i bakvänd ordning och i uppror dessutom var det ganska brydsamt att finna ett torrt ställe i latrinen att sätta ner sitt medhavda bagage på och att använda sig av medhavt toalettpapper med någon framgång. Enda sättet att göra toalett på med systemet i krig mot en själv är att befria sig från samtliga ben- och underkläder i förväg, och var ska man sedan placera dem i en mörklad genomsumpig latrin?

Klockan fem på morgonen kom tåget, och det var i alla fall rätt tåg. Någon sömn blev det naturligtvis inte av under rådande omständigheter, och någon mat hade man inte fått på hela dagen, då Kathgodam-tåget via Lucknow och Gorakhpur inte har någon

sådan service. Ej heller fick man någon filt på det nya tåget, då uppässaren sov; men man överlevde.

Det tog sedan hela dagen för tåget att komma fram till Siliguri i konsekvent snigelfart. Emellertid dök det till slut upp några misstänkta små molnpuffar längst bort mot horisonten. "Kan det vara bergen?" frågade man sig hoppfullt och vågade nästan inte tro det. Emellertid var jag såpass intresserad att jag gick ut ur vagnen och ställde mig på den guppande livsfarliga övergången till nästa vagn; och där låg mot norr hela Kanjenjunga i sitt mest fullkomliga majestät utbredd i hela sin härlighet och generöst synligt från hela slätten - avståndet torde ha varit 100 kilometer. Bara den synen, det välkommandet, var värt hela resan.

I Siliguri blev man väl omhändertagen och skickligt rickshaw-cyklad direkt till en väntande jeep, som förde en direkt upp till Darjeeling. Emellertid hade tåget varit 5 1/2 timmar försenat, så det kom fram först klockan 15. Från Siliguri till Darjeeling är det 80 kilometer, och det blev mörkt i dalarna redan klockan fem. Aldrig tidigare hade jag kommit så sent fram till Siliguri, och den långa färden upp för kullarna blev som en kapplöpning med mörkret, där mörkret måste segra. Emellertid var skymningsbelysningen magnifik, vädret var alldeles klart, och så fort solen gick ner gick fullmånen upp. Jag hade kommit fram till Darjeeling just i tid för att hinna uppleva fullmånen, och detta faktum plus det klara vädret lovade allt gott inför en soluppgång vid Tiger Hill följande gryning.

Emellertid hade resan från Naini Tal varat i 54 timmar på evigt rullande hjul eller under nervös väntan på att de skulle börja rulla. Givetvis var man helt slut. Emellertid tycktes magens oordning ha rehabiliterat sig, och man kunde åter fisa utan att befara fripassagerare - det perfekta symptomet på en frisk mage. Det första friskhetstecknet är om man kan låta vatten utan att det kommer ur fel kran, men en glad fjäril utan larver är det bästa tecknet.

forts. i nästa nummer.)

Hur Tibetresan blev en enda stor röra

Allt fungerade perfekt från planeringsstarten i oktober '95 fram till mars '96. Då började problemen.

Det uppstod olika uppgifter om hur man skulle flyga Göteborg-Moskva-Kathmandu-Lhasa. Det befanns säkrast flyga Stockholm-Moskva-Kathmandu ner och Kathmandu-Moskva-Göteborg tillbaka. Men allt strandade på sträckan Kathmandu-Lhasa.

Det befanns nämligen, att flyget skulle komma fram till Kathmandu precis någon timme efter att flyget Kathmandu-Lhasa avgått. Lyckligtvis gick det dock två flyg Kathmandu-Lhasa i veckan, så vi skulle bara behöva vänta tre dagar i Kathmandu. Min första tanke var: "Där gick den resan i putten," men beslöt ändå med de andra deltagarna att inte ge upp i den första uppförsbacken - vi beslöt att ta buss från Kathmandu till Lhasa, en sträcka på 915 kilometer i en uppförsbacke på 3000 meter.

Vår guide i Lhasa var i mars ytterst angelägen om att vi omgående skulle skicka honom kopior av våra pass, så att han kunde utverka våra tillstånd för att genomföra hela reseprogrammet i Tibet. Den slutliga deltagarlistan var då ännu inte färdig, då flera kandidater var osäkra. Först den 13 april var åtminstone 6 deltagare säkra, varför jag beslöt att satsa endast på dem och undvara alla de osäkra. En av dessa var på resa i

Bangkok och hade senast hörts av då han på eget bevåg och olagligt kört motorcykel in i Burma. Han ämnade sig även till Indien och Nepal och skulle komma hem vid midsommar, alltså efter ytterligare två månader. Att jag lämnade just honom därhän gjorde emellertid den främsta av de andra rasande, varför det uppstod en onödig och ensidig extra kris även i relationerna.

Passkopiorna avsändes den 19 april, och därefter var det bara att vänta på att vår guide skulle höra av sig. Han hörde inte av sig. Det enda vi hörde från Tibet var nyheter om nya kravaller i Lhasa med ett nittiotal offer och att de kinesiska myndigheterna ånyo vridit åt tumskruvarna och bland annat stängt det viktigaste klostret Ganden. I månader väntade jag varje dag på att vår guide skulle ringa utan att han gjorde det.

Han hörde av sig måndag efter midsommar. Då hade redan två av deltagarna bestämt sig för att hoppa av på grund av pressande arbete och ekonomiska misräkningar - alltså helt acceptabla skäl. Vår guide hade under dessa tre månader själv varit på resa i Kham - utan att meddela det innan.

Att två hoppade av innebar att resan fördyrades med 500 dollar per person för de fem återstående. Då ville ytterligare en hoppa av av ekonomiska skäl. För att åtgärda denna kris beslöt då majoriteten att resan skulle kortas ner med en vecka och att det inte skulle bli några besök i vare sig Tsurpu, Nam Tso, Reting, Terdrom eller ens till den svensk-tibetanska skolan i Katsel, Svensk-Tibetanska Skol- och Kulturföreningens hjärtesak i Tibet. Att resan sålunda beskurits med en vecka och endast fördyrats med 700 kronor per person meddelades mig den 9 juli när jag kom hem efter en veckas resa till Budapest. Då avsåg jag mig allt ansvar då det inte längre handlade om den resa jag hade ställt upp för och arbetat för utan en helt annan resa.

Till detta kom då fallet med de häpnadsväckande dubbelbokningarna. Vi bokade flygbiljetterna till Kathmandu redan i januari genom "Läs och Res" men fick dem aldrig bekräftade. Detta var förbryllande, då en väntelista sju månader före avgång knappast hör till vanligheterna hos Aeroflot. För att få reda på mera om läget gick jag till Aeroflots kontor och resebyrå i Göteborg "Alt-Rejser" och fick genast fem lediga platser hela vägen fram och tillbaka från Kathmandu. Detta var i april. Då vi emellertid föredrog att ha sex platser kvar hos "Läs och Res" framför bara fem säkra hos "Alt-Rejser" gick jag emellertid tre dagar senare (en måndag) tillbaka till "Alt-Rejser" och avbokade de fem platserna. Av någon anledning glömdes pappret kvar på disken av expediten, hon hade kanske mycket att göra den dagen, och avbokningen blev aldrig utförd.

Därmed hade vi fem säkra flygbiljetter kvar hela sommaren utom de sex på väntelistan hos "Läs och Res", för vilka elva bokningar inte en enda bokningsavgift hade krävts.

Nu gäller det att dra lärdomar av alla turerna. Den tredje Tibetveteranen av oss drog genast från början Karma i tvivelsmål som guide då vi hade kunnat få en betydligt billigare genom "Läs och Res". Vi andra två beslöt ändå att satsa på den betydligt dyrare Karma för hans sakkunnighets skull och för att vi kände honom sedan tidigare. Hans ansvarslösa frånvaro från Lhasa under tre kritiska månader av total kontaktlöshet tyder på att den tredje av oss kan ha haft rätt. Just Karmas tre månader långa frånvaro och kontaktlöshet mars-juni måste betecknas som reseplaneringens utan jämförelse största kris.

Denna kommuniké, i original med fem namn nämnda, skickade jag bland annat till Johannes B. Westerberg i norra Indien för analys och rådgivning. Han kom snabbt med ett svar:

"Dina Kailasmisslyckanden blir intressantare för varje år. Även om du knappast kommer närmare berget utan snarare finner fler hinder i vägen för det för varje år så samlar du ändå på erfarenheter av berget. Kort sagt, även om inte du når det så verkar det mer och mer nå dig.

Din rapport om hur den fantastiska resan havererade är aktningsvärd, och jag har en del synpunkter. Det är iögonfallande hur många hinder som tornade upp sig: först problemet med den viktiga flyglänken Kathmandu-Lhasa, sedan guidens försvinnande från scenen i tre månader, sedan de båda avhoppet och till slut de återstående ändring av resplanen i din uppenbara frånvaro. Inget av alla dessa hinder kan jag däremot bedöma som avgörande. Här är mina synpunkter.

Det första bryderiet uppstod tydligen när valet mellan att vänta tre dagar i Kathmandu på nästa flyg och att ta bussen uppstod. När jag fick veta detta slog genast alarmklockan hos mig och sade: här är något som inte stämmer. Först då vågade jag komma med mina första invändningar mot din resa - aldrig tidigare. Jag lovade ju till och med att möta er i Kathmandu.

Vad var det då som inte stämde? Här skärptes mina sinnen, och jag började bli mycket känslig för varje detalj i er berömliga resas fortsatta utveckling och inveckling.

Att ni valde bussen behöver inte ha varit fel. Kathmandu är ett för turister livsfarligt stinkande knarkträsk som det inte är hälsosamt att stanna mer än högst en hel dag i.

Att er guide försvann behöver inte ha påverkat projektet. Han fann det kanske klokt att lämna Lhasa medan oroligheterna blossade upp där i maj och väntade kanske med att komma tillbaka tills allt var säkert lugnt. Jag kan inte se att han begick något misstag.

Här kommer en mycket intressant psykologisk detalj in i din haveriskildring, som varje erfaren reseplanerare måste snubbla på: en av deltagarna blev rasande på dig för att du utslöt en annan. Här har vi den utlösande granaten. Ingenting kan ge en sämre prognos för en resa än bråk mellan deltagarna. Om ett sådant uppstår redan före resan är resan inte att tänka på. Sannolikt gav detta de två avhopparna, båda erfarna Asienresenärer enligt dig, deras andliga motivering för att hoppa av.

För att komma till rätta med resans haveri måste man fördjupa sig i och gå till botten med detta besynnerliga kiv, som du skriver att var "onödigt och ensidigt". Tydligen var du inte alls arg på honom hur arg han än var på dig, och du tycks till och med ha återtagit utslutningen, fastän den utslutne begett sig "på motorcykel in i Burma", men låt oss inte fördjupa oss i denne kandidats privata äventyr. Intressantare är hans beskyddares raseri över dig.

Jag förstår att hans syfte med att resa till Kailas var att fira sin 50-årsdag. Nu reser man inte till Kailas för att fira sin 50-årsdag, lika litet som man reser till Grönland på sin bröllopsresa, eller till Sahara på sin smekmånad. Här föreligger uppenbart ett felaktigt syfte. Jag finner detta vara den avgörande faktorn i hela projektet som inte stämmer. Vad som sedan följer bekräftar min slutledning.

Efter de två avhoppet höjer er guide priset troligen emedan han anar att allt inte är som det ska: som tibetan känner han de falska vibrationerna. Detta utlöser den märkligaste åtgärden av alla: medan du är borta passar de återstående fyra på att skära ner resplanen med en hel vecka inkluderande det oundgängliga besöket i svenska skolan i Katsel. Tre av dessa fyra har aldrig varit i Tibet tidigare och kan följaktligen inte ana vad denna nedskärning innebär. Men den fjärde, 50-åringen, vet precis vad det betyder. Vad som är otroligt är att han tror att han kan göra det och att du skall acceptera det. Ännu otroligare är det att han skulle ha gjort det avsiktligt bara för att spräcka hela resan.

Kort sagt, den 50-åringen måste finna sig ett högre syfte med att ta sig till Kailas. Annars kommer han aldrig till Kailas.

Allt som händer er under er projekterings utveckling och gradvisa haveri är utomordentligt intressant. Intressantast är kanske denna röda tråd: när ni ställs inför valet att ta flyget tre dagar senare i Kathmandu eller att satsa på en tre dagars bussresa med oöverskådliga strapatser väljer ni det senare, det svårare. När du kommer med det mycket kloka förslaget den 27.6 att uppskjuta resan till nästa år väljer ni ändå att med decimerad styrka satsa på i år. Och när du är i Budapest och de andra amputerar ena benet på resan tror de ändå de kan genomföra den med bara ett ben. Denna seghet och envishet är otrolig och skriker i himmelens sky om att projektet hade alla förutsättningar att lyckas.

Så min slutledning är följande: ge för all del inte upp. Kailas väntar på er. Ni måste bara bli tillräckligt värdiga först. Och här är en annan morot, som dock är helt konfidentiell och som du inte får inkludera i en publikation om du låter trycka mitt brev:

Ett annat råd: vilken guide ni än har, så se till att han inte får någon förvirrad uppfattning om vem som är kaptenen ombord, så att han tror att det är två och inte förstår vem som är den riktiga. Det är en fördel om bara en kapten håller i alla avgörande kommunikationslinjer, då guiden är hans enda styrman. Sven Hedin hade inte kunnat genomföra en enda av sina Tibetresor om han inte ensam varit expeditonsledare för dem alla.

Sedan bör du även se över dina egna kvalifikationer. Du har gjort så många lyckade och omfattande resor ensam att jag tror, att du på en sådan här resa kan vänta dig mera av dina medresenärer än vad de kan ha att ge, så att du alltför lätt blir besviken. Därför reser jag alltid helst ensam själv med, om det behövs, bara de allra nödvändigaste medresenärerna."

I ett brev till 50-åringen inkluderande detta brevutdrag bifogade jag följande:

"Själv är jag inte helt benägen att hålla med Johannes i hans teori. Snarare är jag av den uppfattningen att det var ett antal faktorer som på ett kuriöst sätt samverkade till en uppskjutning av projektet, och jag vidhåller att den viktigaste faktorn var Karmas tre månader långa tystnad."

Till Johannes skrev jag sålunda:

"Tack för din mycket intressanta analys av hur vår resa gick i kvav. Jag sitter just nu ute på vårt familjegods i Östra Nyland ute i skärgården och njuter av den äntligen kommande sommaren (5.8!) efter en lång våt och kall grön vinter av Östersjötyfoner och skräckslaget innesittarliv inför vädrets onda makter. Men jag har fått mycket gjort. Vi öppnar vårt förlag inför Göteborgs Bokmässan i oktober med inte mindre än nio debutanter, om bara alla nio manuskripten hinner bli klara och tryckta. Ett av dem är i så fall första delen av Tibetromanen, som blir utgiven i Ditt namn.

Din analys av vårt resehaveri har jag skickat vidare och runt till vissa berörda parter som kanske värdefulla och tänkvärda synpunkter inför nya försök i framtiden. Till "50-åringen" har jag skrivit att jag inte helt delar din mening utan att jag vidhåller att den avgörande orsaken till att vår resa gick i stöpet var vår guides försvinnande under tre månader till efter midsommar. Din analys är mest intressant därför att du helt bortser

från alla materiella orsaker till att allt gick på tok och i stället enbart påvisar andliga orsaker som de enda väsentliga och avgörande. Detta är enligt min mening ett helt och hållet hinduiskt-buddhistiskt sätt att tänka.

Till "50-åringens" försvar kan jag säga det, att han är en boren atlet och pålitlig i alla väder. När man sätter i gång honom kör han på som ett lokomotiv utan att något kan stoppa honom. Som reskamrat är han outhärlig för sin optimism och för sin varma tro på människan. Han drev på detta företag som en maratonlöpare desto hårdare därför att han kanske tyckte att jag höll på att tappa sugen, vilket jag inte gjorde, utan jag tog bara mera hänsyn till för handen liggande omständigheter än vad han gjorde, då han inte såg dem eller fattade dem. Man kan diskutera om det var klokt att låta honom driva företaget så långt ensam eller om det hade varit bättre att stoppa honom redan före juli med bestämdhet, och man kan diskutera om det var rätt eller fel att ta med eller utesluta en ung 26-årig man som dumdristigt riskerade sina utsikter med att självsvåldigt bege sig in i Burma på motorcykel, som aldrig har fullbordat sina längre resor. (Hans Sydamerikatripp avbröts av sjukdom och stöld på halva vägen i Guatemala, och även hans sista resa förkortades med en månad då han blev sjuk i Dharamsala och varken kom till Nepal eller Darjeeling som han planerat.) 50-åringen förblir välkommen om han vill ställa upp för Tibet igen, medan det bör diskuteras om det är klokt att ta med en 26-åring som kan ställa hela resan på kant.

Vad vi lärt oss av detta fiaskos erfarenheter är framför allt det, att en sådan resa inte kan företagas om deltagare måste vara tillbaka från resan på en bestämd tid. Man måste ha helst gränslösa marginaler för oförutsedda dröjsmål på vägen. Det får inte finnas någon stressfaktor med på en sådan här resa. Det var också därför jag ville utesluta 26-åringen: han skulle börja på en speciell kurs genast i början av september. Samma stressfaktor fick de två avhopparna att definitivt hoppa av. Sådana stressfaktorer måste uteslutas, om man ska vara säker på att komma fram till Kailas.

Du har inte skrivit något om vi borde anlita en annan guide. Det lutar åt att vi gör det då det fanns billigare alternativ och då ekonomin tyvärr är en viktig faktor i sammanhanget, då resan måste bli dyr vad den än kostar. Om vi kan få ner det till 22,000 lutar det nog åt att det är värt att offra både lyxhotell och västerländsk spis och guiders expertiskunskap om tibetansk mytologi för att i stället genomföra resan på en mera primitiv basis helt utan lyx.

Nu är det långt till nästa år, och planeringen lär därför bli lugn under hösten. Kanske det är bättre väderleksmässigt att riva av företaget i maj, men det passar nog deltagarna tidsmässigt bättre i augusti. Denna fråga förblir dock, liksom alla andra frågor om projektet, tills vidare helt öppen."

Vi har aldrig tidigare offentliggjort något brev till Johannes utan bara brev ifrån honom. Då han aldrig sparar våra brev utan alltid förstör dem genast kanske det är dags att börja bevara dem. Däremot sparar han alltid alla de "Fritänkare" han får, åtminstone tills han lärt sig dem utantill. Ingen har bättre koll än han på vad som stod i Fritänkaren i vilket nummer. Han har fotografiskt minne, vilket är skälet till att han aldrig sparar brev eller ens Fritänkaren utom i minnet.

Fredag den 16 augusti hade vi en liten konferens med "Läs och Res" i Stockholm om Tibetplaner 1997. De beklagade mycket att de inte haft Kailas med på sitt program detta år, och de ville gärna ha det med för nästa år, i synnerhet om det redan fanns en färdig grupp i Göteborg som ville resa. Därmed kommer vår Kailasplanering för nästa år att ske i samarbete med "Läs och Res" och med deras guide i Tibet, en Khampa precis som Karma men billigare.

Vår planerade resrutt via Katsel och Nam Tso den nordliga vägen till Kailas och den sydliga tillbaka via Mount Everest med gränsövergång till Nepal båda gångerna vid Zhangmu blir då den som gäller. Följande har hänt i Tibet i sommar: kineserna krävde plötsligt i juni att alla researrangörer i Tibet måste höja sina priser med 25%, och alla arrangörer som inte gjorde detta tvingades upphöra med sin verksamhet. Mot bakgrunden av detta framstår vår Karmas höjande av sitt pris med bara 15% som en gratifikation åt oss.

"Läs och Res" kommer att annonsera resan för ett deltagarantal mellan 7 och 15 personer. Därmed är vem som helst välkommen oavsett erfarenheter, syften och tidspress. Karmas ord om att det praktiskt idealiska deltagarantalet vore 7 står fast, men faktum är att det blir billigare om man är fler. För att fylla varje bil bör det dock helst vara jämnt 7, 11 eller 15. Enligt Jörgen kan man dock klämma in 5 personer i en enda bil, om det inte skulle bli fler. Då gäller det, menade Christian Jutvik, att bilen tar samma väg fram som tillbaka, så att den som får sitta i bakluckan får se utsikten även åt andra hållet.

Letnany-förlagets utgivning i höst

Följande verk är i princip klara för tryckning:

Hugo Arnold :	Dikter
Björn Björkegren :	Dikter och noveller
C. Lanciai :	Musik
Laila Roth :	Noveller
Nils Sondefors :	Korrespondens
J.B.Westerberg :	Tibet

Vi väntar ännu på manus från två damer och Kjell Kling. Även "Gotisk historia" av John Bede, de i Fritänkaren hittills publicerade avsnitten, måste ännu sättas. Det kan alltså bli 10 debutanter som Letnany-förlaget startar med, men vi räknar bara med 8 eller 9.

Hugo Arnold, John Bede, C. Lanciai, Laila Roth och J.B.Westerberg kommer att utges under samlingsrubriken "Fritänkarens Skrifter", då alla dessa fem förekommit i Fritänkaren som medarbetare.

Hugo Arnold, Björn Björkegren, C. Lanciai och Laila Roth hör alla till kategorin 'ihjälrefuserade'.

Hugo Arnold är dessutom avliden (1993).

Björn Björkegren är smålänning och poet, 40 år gammal. C. Lanciai, Laila Roth och J.B.Westerberg är alla finlandssvenskar mellan 40-45 år. Nils Sondefors är Alingsåsare 48 år gammal och den äldsta i högen. John Bede, slutligen, är något så ovanligt som irländssvensk.

Lena Gustafsson, Kjell Kling och Berit Olanders är alla kända från GSS.

Något om publikationerna: C. Lanciai: Musik kommer helt enkelt att vara en samling av alla de musikartiklar som i 48 nummer förekommit i Fritänkaren, huvudsakligen korta tonsättarbiografier i musikhistorisk ordning.

Johannes B. Westerberg: Tibet del 1, kommer bland annat att omfatta Fritänkarens Tibetartiklar från 1993. Del 2 kommer senare.

Laila Roth: Kärleksaspekter har av Björn Björkegren snarare beskrivits som romaner än som noveller. De sju kärleksaspekterna är benämnda Magi, Vemod, Skönhet, Passion, Metamorfos, Självutplåning och Libido, var och en representerad av en novell. Vi hoppas kunna bli klara med de tre första till Bokmässan medan de följande nog får vänta. "Skönhet" torde vara en läckerbit för alla Budapestvänner, då den utspelar sig i det Habsburgska Budapest kring sekelskiftet.

Hugo Arnold: Misantropens kärlek består av 100 dikter i urval av mycket skiftande karaktär.

Nils Sondefors: Översättning från min brevväxling med Sergej A. Djomin, Jekaterinburg är en vidlyftig korrespondens som inleddes i juni 1990 och som aldrig har avbrutits. Man får intima inblickar i ryska förhållanden under den stora brytningstiden främst under 1991. Eventuellt motto: "Vi arbetar alla i en klosettstol," eller: "Får man lust till en klänning, så gör man sig av med byxorna."

Dessa första publikationer blir mycket primitiva i A4-format utan något illustrationsmaterial.

Beställningar på dessa verk och andra Letnany-publikationer mottages tacksamt redan nu. Priserna blir endast obetydligt över självkostnadspriset, vi räknar med c:a 40 kronor per volym, då Letnany-förlaget inte är ett vinstföretag.

Mera information i nästa nummer, som beräknas utkomma i oktober.

Göteborg 19 augusti 1996.